מאימתי

מאימתי קורין וכו'. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע זמן לאכול בתרומה: **עד סוף האשמורת הראשונה.** שלש הלילה כדמפרש בגמרא (בבלי ג.). ומשם ואילך עבר זמן קריאה ולא מקרי מו זמן שכיבה ולא קרינן ביה ובשכבך. ומקרמי הכי נמי לאו זמן שכיבה הוא לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת, כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי (לקמן ב.) ולפיכך חובה עליו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא: **עד שיעלה עמוד השחר.** שכל הלילה קרוי זמן שכיבה, עכ"ל רש"י. וזה לשון תוספות הרא"ש, עד סוף האשמורת הראשונה וכו' בהכי פליגי, ר' אליעזר סבר בשכבך כל זמן שעוסקין בשכיבה דומיא דובקומך דלא משמע כוליה יומא אלא כל זמן שעוסקין בקימה, ורבן גמליאל סבר האי כמשמעותיה והאי כמשמעותיה, דובשכבך משמע שפיר כל זמן שאדם שוכב, אבל בקומך לא משמע אלא בשעה שהוא קם. עכ"ל: **הקטר חלבים ואברים.** של קרבנות שנזרק למן ביום: **מצותן.** להעלות כל הלילה ומיום נפסלין בלינה עד שיעלה עמוד השחר והם למטה מן המזבח דכתיב (שמות כט יח) לא ילין [חלב חגי עד בוקר]: **חלבים.** של קרבנות: **אברים.** של עולה:

מאימתי קורין את שמע בערבין. תנא אקרא קאי דכתיב (דברים ו ז) ובשכבך ובקומך, וה"ק זמן קריאת שמע דשכיבה אימת: **משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן.** כהנים שנטמאו וטבלו אין יכולין לאכול בתרומה עד שיעריב שמשן והיינו עד לאת הכוכבים. והא דלא קתני משעת לאת הכוכבים, מילתא אגב אורחיה קמ"ל שאם נטמאו הכהנים בטומאה שטהרתן תלויה בקרבן כגון זב ומצורע, אין כפרתן מעכבן מלאכול בתרומה דכתיב (ויקרא כב ז) ואם השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים, ומוקמינן בפרק הערל (יבמות עד:) דהאי קרא בתרומה איירי ודרשינן ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. ואע"ג דתניגן להא בהדיא בפרק י"ד דנגעים (מ"ג) העריב שמשו אוכל בתרומה, אורחיה דהתנא לאשמעינן בקלרה אף לאחר שמפורש במקום אחר: **עד סוף האשמורת הראשונה.** זהו שלש הראשון של לילה, שהלילה נחלקת לשלשה משמרות, ומכאן ואילך לא מיקרי מו זמן ק"ש דשכיבה ולא קרינן ביה בשכבך. ומקמי לאת הכוכבים נמי לא דאחתי יממא הוא ולאו זמן שכיבה: **עד שיעלה עמוד השחר.** דכל הלילה מיקרי זמן שכיבה, והלכה כרבן גמליאל לפי שלדיעה גם חכמים מודו ליה ולא אמרו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדלקמן. ומיהו לכתחילה משהגיע עונת קריאת שמע של ערבית אסור לאדם לסעוד וכל שכן לישן עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל: מעשה ובאו בניו מבית המשתה. בני רבן גמליאל שמעינהו לרבנן דאמרי עד חצות, והכי קאמרו ליה הא דאמרי רבנן עד חצות דוקא קאמרי ותו לא, ופליגי עלך ויחיד ורבים הלכה כרבים, או דילמא רבנן כוותך סבירא להו והא דאמרי עד חצות לסייג הוא דקאמרי. ואמר להו אין רבנן כוותי ס"ל ומשום סייג הוא דקאמרי ותייבים אתם לקרות: **ולא זו בלבד.** כולא מילתא דרבן גמליאל היא דאמר לבניו: **הקטר חלבים.** של כל הקרבנות: **ואיברים.** של עולה תמיד של בין הערבים והוא הדין לכל אברי העולה שנזרק למן ביום:

ר"ש סיריליאו

מאימתי קורין את שמע וכו'. פירש הגאון ר' מגלה ז"ל מ"ס הראשון אינו עיקר, והוא כמו מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהלים מב ג), מתי אעשה גם אני לביתי (בראשית ל ל) ע"כ. וראיה בעיני דמלא 'עד' דתקתו, ולא לפרש כמה הוא שיעור של הקריאה, משעה שהכהנים נכנסין עד סוף האשמורת וכו'. ולי נראה דשפיר גרסינן מאימתי, ומ"ש הראשון עיקר, והתחלת הזמן הוא דקא בעי, והכי איתא בברייתא (בבלי ב:) מאימתי מתחילין לקרא ק"ש וכו', וכי קתני 'עד' לשון קצר הוא, והכי קתני ומשך זמנה עד סוף האשמורת וכו' [תדע דמקן דתני משעה וכו' לא תני עד סוף וכו' כדאיתא בגמ' דילן (שם) ע"כ (מלאכ"ש ושד"ל)]: **שהכהנים נכנסין וכו'.** בכהנים שנטמאו וטבלו מבעוד יום, דכשהעריב שמשן ויצאו הכוכבים יכולין לאכול בתרומה, והיינו אחר לאת שלשה כוכבים דהוי לילה ממש, כדילפינן בגמ' דילן (ב.) מדכתיב (ויקרא כב ז) ובא השמש וטהר, ודרשינן מפי טהר יומא, וכין השמשות אסור, דהא מספקא לן אי הוי יממא, הילכך לאחר מן הספק שלשה כוכבים בעינן. ומוכח בגמ' דבכולהו כהנים טמאים קאמר, בין טמאים טומאה קלה בין טמאים טומאה חמורה, וסגי להו לכולהו ביציאת הכוכבים, אבל כפרה לא מעכבא להו: **עד סוף האשמורת הראשונה.** מפרש בגמרא דילן (ב.) דהך סיפא דוקא קאמר לה ר' אליעזר, ורישא לאו ר' אליעזר, וכי קתני 'עד' הכי קאמר, ומשך זמנה הוי לר' אליעזר עד סוף האשמורת וכו': **האשמורת הראשונה.** הוא שלש הראשון של לילה, דר' אליעזר ס"ל שלש משמרות הוי הלילה כדתניא בברייתא (שם). אשמורת לשון מקרא הוא (שמות יד כד). משמרת עבודת המלאכים ושיר שלהם נחלק לשלש משמרות בלילה, ראשונה לכת אחת, שניה לכת אחרת, שלישית לכת שלישית. ואיכא מ"ד (שם ג:) אחרנא משמרות הוי הלילה. ורבי אליעזר דרש ובשכבך כל זמן שדרך בני אדם מתעסקין ביום ובשכב, ולדידיה משם ואילך עבר זמן הקריאה, דמו לא מיקרי ובשכבך: **עד חצות.** מפרש בגמרא דילן (ד:) דרבנן כרבן גמליאל סבירא להו, אלא בסייג הוא דפליגי, דרבנן אית להו סייג, ואי עבר חצות ולא קרא חייב לקרות, וסייג אהני לכתחלה שלא יאמר אוכל ואשתה ואישן קימעא על סמך לומר אח"כ אקרא, ואשו מכמיס שמא מוטעפתו שינה ומעמא ישן כל הלילה. ורבן גמליאל לית ליה סייג (ולא) [דלא] חייש: **עד שיעלה עמוד השחר.** שכל הלילה הוא זמן שכיבה, ובשכבך דקרא היינו כל זמן שבני אדם שוכבין. עמוד השחר סמוך לאור היום מתשיך ומתפיל יותר ממשכו של לילה וקרוי עמוד השחר, וכשמסתלק (קתני) [קרי] עלה עמוד השחר: **חייבים אתם לקרות.** גרסינן, ולא גרסינן מעותרין, דתפילו שלא בזמנה תנן לקמן (ט:) הקורא מבאן ואילך לא הפסיד וכו': **ולא זו בלבד.** שבני אדם שוכבין על מטתם: **כל שאמרו חכמים עד חצות.** כגון נאכלין ליום אחד דלקמיה זמנן עד שיעלה עמוד השחר, דכל שנוהג בלילה זמנו כל הלילה: **הקטר חלבים ואברים.** של קרבנות שקרבו ביום. זמן הקטרתן כל הלילה שלאחריו, אבל אם לא העלן למזבח עד עמוד השחר נפסלו בלינה כדכתיב (שמות כט יח) לא ילין לבוקר:

מסורת הש"ס

ה) [ילקו"ש ותתקנן תתמב, נתמי' תתכג] **ו)** [מנות דר"ע פ"ב ה"מ] **ג)** [זהר פינחס רמג.] **ד)** מגילה כ: [בשיטין] **ה)** שם [בפסחים שם:], מכילתא בא פ"ו, פסיקתא זוטרתא בא יב ח, זבחים פז. ומנחות עב. ומכילתא דרשב"י כג יח בשיטין]

מהר"א פולדא

מאימתי כו'. מאימתי מתחיל זמן ק"ש של ערבית: **משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן.** כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע זמן לאכול בתרומה: **עד סוף האשמורת הראשונה.** זהו שלש הלילה, ומשם ואילך לא מקרי מו זמן שכיבה, וכן מקודם לכן אמתי לאו זמן שכיבה הוא. והא דלא תני עד ד' שעות, מילתא אגב אורחיה קמ"ל, כי היכי דידיע משמורת בתרגיע, ידיע נמי משמורת בתרגיע, הכי מפרש בש"ס בבלי (ג.): **עד שיעלה עמוד השחר.** דכל הלילה זמן שכיבה מקרי, ולא אמרו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה: **לא זו בלבד אמרו.** טולה מילתא דר"ג היא: **הקטר חלבים ואברים.** של קרבנות ליבור שנזרק למן ביום:

א מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה ט סמ"ג עשין יח טוש"ע או"ח סימן נ"ח סעיף ח:

ב ג מיי' שם סמ"ג שם טוש"ע או"ח סימן נ"ח סעיף ג:

ד מיי' פ"ד מהלכות מעשה הקרבנות הלכה ב סמ"ג עשין קפג:

שינויי נוסחאות

א] **בערבין.** במשניות **בערבית.** ועיין בשנו"א:

ב] **לוכל בתרומתן.** בש"ית הרמ"ע מפאנו (סי' א) כתב שב'ספרים עתיקים' גרסינן **לתרומתן:**

ג] **עד שיעלה עמוד השחר.** באבות דר"נ (סוף פ"ב) עד **קרות הגבר.** ועיין רמב"ם (תמידין ומוספין פ"ב הי"א)

ובמפרשים שם:

ד] **חייבין.** בבעל המאור (ח:) ובמאירי (שם) [עיי"ש מה שפירש] **מותרין,** ועי' רש"י (ט.) שכתב שלא גרסינן 'מותרים', ועי' במלאכ"ש:

ה] **הקטר חלבים ואברים.** בר"ן (פסחים כז: מדה"ר) הקטר חלבים ואברים **עד חצות,** ועי' רמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ד ה"ב):

ו] **חלבים ואברים.** ברש"ס ובמתדב"מ נוסף **ואב"ל פסחים.** וכן כתב במלאכ"ש 'אבל בירושלמי תנו במתניתין ואכילת פסחים' וכ"ה בפיסקא לקמן (ט.):

ז] **ואיברים.** בתוס' (פסחים קכ:) ובאורוצה"ג (תה"פ עמו' ז) ובאו"ז (הלכות פסחים סי' רלא) **ואימורים:**

הגהות וציונים

א. היא גירסת הבעל המאור המובא בשינויי נוסחאות כאן:

ב. נוסף מכתי"פ:

ביאור הגרח"ק

מאימתי כו'. תנא אקרא קאי דכתיב (דברים ו ז) ובשכבך ובקומך, שחייב אדם לקרות שמע שחרית וערבית, ומאימתי הוא זמן ק"ש של ערבית: **משעה שהכהנים נכנסים לוכל בתרומתן.** כהנים שנטמאו וטבלו שאינם אוכלים בתרומה עד שיעריב שמשן, ומשעה שהן נכנסין לאכול בתרומה והיינו עם צאת הכוכבים מתחיל זמן ק"ש של ערבית דמקמי הכי לאו זמן שכיבה היא, ועד אימת הוא הולך וקורא: **עד סוף האשמורה הראשונה.** שהלילה נחלק לג' משמרות, ועד סוף האשמורה הראשונה דהיינו שליש הלילה הולך וקורא, דס"ל לרבי אליעזר דעד ההיא שעתא זמן שכיבה הוא שבני אדם הולכין לשכב, ומשעבר זמן זה תו לא קרינן ביה ובשכבך: **עד חצות.** ס"ל דעד חצות אכתי מקרי ובשכבך, דאיכא מעוט שאין ישנים עד חצי הלילה: **עד שיעלה עמוד השחר.** פליג אר"א וחכמים, דאינהו מפרשי בשכבך כל זמן שבני אדם עסוקין בשכיבה פי' שהולכין לשכב, אבל רבן גמליאל ס"ל דכל הלילה זמן שכיבה היא, דאיהו מפרש ובשכבך כל זמן

מצותן. להעלות כל הלילה לכתיב (ויקרא ו ב) היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר: וכל הנאכלין ליום אחד. כגון תודה וחטאת ואשם וכיוצא בהן שהן נאכלין ליום ולילה, זמן אכילתן עד שיעלה עמוד השחר והוא המביא לידי עבירה. אם כן למה אמרו חכמים.

מצותן עד שיעלה עמוד השחר א[א]כל הנאכלין [א]ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. [ב]אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה: גמ' מאימתי קורין את שמע בערבין וכו': אנן תנינן משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן תני ר' חייא [ג]משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת ותני עלה קרובים דבריהן להיות שוין.

בכל מקום ומה שאמרו בא לומר עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה. אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר רב אמי אמר רבי יוחנן אמר רבי שמעון בן יוחאי אמר רבי אלעזר בן עזריה אמר רבי אלעזר בן מתיא אמר רבי אלעזר בן שמוע אמר רבי אלעזר בן עזריה אמר רבי אלעזר בן ערך

גמ׳ תלמודא פריך **איתא חמי.** בא ורואה דקשיא מלתא משעה שהכהנים כו׳ יממה הוא ועם כוכביא הוא כדתנן במסכת יבמות פרק הערל (עד:) טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמש אוכל בתרומה והיינו בלאת הכוכבים מיד כדלקמן: **משעה וכו׳ שעה ותרתי.** כלומר או שעה או שני שלישי שעה בלילה הוא. דאע״ג דמקדימין לבא לביתם מן השדה או מן המנויות מכל שאר ימי השבוע כדאיתא במסכת שבת בפרק במה מדליקין (לה:) על ידי תקיעת שופר שלא יחללו שבת מכל מקום אכילתן בלילו שבת מאוחרת, לפי שבכל ימי השבוע לא היה דרכן להתפלל בבית הכנסת לפי שהיו בתי כנסיות שלהן בשדה ומשום דתפלת ערבית רשות מתפלל כל אחד בביתו ובלילו שבת בלבד שבאים כולם לבתיהם מבעוד יום היו הולכין להתפלל בבית הכנסת. ולהכי תקינו ברכת מגן אבות ליל שבת כדי שיאחרו עד [ש]יסיימו הבאים באחרונה עמהם. ועד שהולכים לשדה ומתפללין ובאים וכבסין לביתם לאכול כבר הוא שעה אחת בלילה או קרוב הוא, והיכי תני בברייתא דקרוב לזמן אכילת תרומה הוא דהיינו בלאת הכוכבים: ומשני **תפתר.** תפרש הא דקתני קרובים בני כפרים קטנים שדרכן למהר להתפלל מן השדה להכנס לביתם מבעוד יום מפני אימת חיות השדה דשכיחי במקום שאין יישוב גדול וקרוב לבלאת הכוכבים הוא כשנכנסין לאכול, ושפיר מצלו מבעוד יום, דהא אמרו בגבלי (מז.) רב מצלי של שבת בערב שבת וקרית שמע שקראו שם בבית הכנסת לא יצאו. ולקמן בעי אם כן למה קראה: **קודם לכן.** קודם לאת הכוכבים: **כדי לעמוד וכו׳.** וכתב רבינו דוד אבודרהם״ם (הל׳ ק״ש) דהיו קורין אותה בבית הכנסת קודם ערבית בלא ברכות כמו שאנו קורין אשרי קודם מנחה: **ספק וכו׳ צריך לברך דכתיב ואכלת וכו׳.** כלומר וכיון דברכת המזון מן התורה הא קיימא לן ספיקא דאורייתא לחומרא: **אל יתפלל.** פירש רבינו יונה (יב. מדפי״ר ד״ה ספק) אינו חייב. ורשב״א כתב (כא.) לפירוש זה לא אחי שפיר מילתיה דרבי יוחנן. ופירש בשם גאון אינו רשאי דשמא כבר התפלל ואיכא משום בל תוסיף, ורבי יוחנן אמר דאם רצה מתפלל והלואי ומיהו מתנה אם לא התפלל זו לחובתו ואם התפלל תהא לנדבה עכ״ל. ויש מפרשים דוקא שיחדש דבר בנדבה ויש מפרשים שאין צריך לחדש: **שאין תפלה מפסדת.** שאינה כשאר ברכה שאינה צריכה משום דבקשת רחמים היא: **ספק קרא וכו׳.** קשה דאמאי מספקא ליה דהא אמר לקמן (ה״ב - י:) רבי אחא דקריית שמע דאורייתא וספיקא לחומרא. ושמא רבי ירמיה סבירא ליה כמאן דאמר בגבלי (שם) קריית שמע דרבנן, ואף אמורמי דשקלו וטרו עם רבי אחא יש לפרש דסברו הכי כדנפרש לקמן. והכי איצטיא ליה כיון דספיקא דרבנן הוא אין צריך לחזור ולקרות, או דילמא כיון דקבלת עול מלכות שמים הוא יש להאמיר ולמייבו לחזור. אי נמי היא גופה מספקא ליה אי קריית שמע דרבנן היא ואין צריך או דאורייתא וצריך. ופשיט דצריך ומינה משמע דאורייתא היא:

ר״ש סירילאו

איתא חמי. בתמיה, בא ורואה היאך אפשר לקיים שיהו דבריהם שוים, דלכהנים אימת קא אכלי בתרומה, משעת לאת הכוכבים הוא דהוי, כדדרשינן בגמרא דילן (ב.) מאי וטהר (ויקרא כב ד) טהר יומא: **שעה ותרתי לילא הוא.** כן מלאתי בספרים, ונראה לי דתרתי עשורי הוא דגרסינן, ועשורי שעה הוא דקאמר, דהא כי אין השמש נראה על הארץ מתפלגין ערבית של שבת ולפעמים קודם, ומשם עד לאת הכוכבים יש ארבעה מילין כדאיתא לקמן (ה.), ובספרים פרק מי שהיה טמא (נד.), ומהלך ארבעה מילין שעה ותרתי עשורי שעה הוא דהוו, דהא אמרינן התם במהלך אדם ביומי ביום ביומי עבר פרסאות ולקמן (ה:) אמרינן אדם מהלך ביום ארבעים מיל, ופירשו הגאונים ז״ל דדא ודא אחת היא, דכל פרסה ארבעה מילין כדאיתא בהיא דפרק לולב וערבה (סוכה מד:) וכתבו הרי״ף ז״ל בפ״ק דשבת (ז: מדפי״ר), הילכך עשר פרסאות הוו ארבעים מילין, ויום ביומי הוי שתים עשרה שעות, וא״כ ממי לכל שעה שלשה מילין ושליש מיל. הילך לשתים עשרה שעות תן לכל שעה שלשה מילין הוו להו שלשים ושלשה מילין, פשו להו ארבעה מילין אלא לשלשים לשעה, אלא השעה לעשורין ממי שלש [מיל] לכל עשור [שעה], וא״כ ארבעה מילין שהן שתים עשר שלשים הוו [מהלך] שעה ושני עשורי שעה. וא״כ היכי קאמר קרובים דבריהם להיות שוין: **תפתר באילין כופרניא דקיקיא.** בתמיה, בא ורואה היאך אפשר לקיים שיהו דבריהם שוים, דכל שבת בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת [ב]שעה ותרתי לילא הוא ואת אמר קרובים דבריהן להיות שוין. אמר ר׳ יוסי תיפתר [ב״ג]באילין כופרניא דקיקייא דאורחיהון מסתלקא עד דהוא יממא [א]דצדי לון מיקמי חיותא. תני [ב״ג]הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת. אמר [ד]ר׳ יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת [ה]בשביל לצאת ידי חובתו אלא כדי [ד]לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה. ר׳ זעירא בשם רב ירמיה ספק בירך על מזונו ספק לא בירך [ה]צריך לברך [ו]דכתיב [א]ואכלת ושבעת וברכת. [ז]ספק התפלל ספק לא התפלל אל יתפלל. ודלא כר׳ יוחנן [ח]דאמר ר׳ יוחנן [ו]ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו כאן למה שאין תפילה מפסדת. ספק קרא ספק לא קרא נישמעינה מן הדא

[א] **איתא חמי משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן יממה הוא ועם כוכביא הוא משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבת [ב]שעה ותרתי לילא הוא ואת אמר קרובים דבריהן להיות שוין. אמר ר׳ יוסי תיפתר [ב״ג]באילין כופרניא דקיקייא דאורחיהון מסתלקא עד דהוא יממא [א]דצדי לון מיקמי חיותא. תני [ב״ג]הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת. אמר [ד]ר׳ יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת [ה]בשביל לצאת ידי חובתו אלא כדי [ד]לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה. ר׳ זעירא בשם רב ירמיה ספק בירך על מזונו ספק לא בירך [ה]צריך לברך [ו]דכתיב [א]ואכלת ושבעת וברכת. [ז]ספק התפלל ספק לא התפלל אל יתפלל. ודלא כר׳ יוחנן [ח]דאמר ר׳ יוחנן [ו]ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו למה שאין תפילה מפסדת. ספק קרא ספק לא קרא נישמעינה מן הדא**

[א] איתא חמי. ומתמה המ״ס עלה בא ורואה, מאי האי דקאמר הא משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן יממה הוא ועם כוכביא הוא, כלומר מיד אחר סוף היום ועם לאת הכוכבים שהוא התחלת הלילה, ואלו משעה שדרך בני אדם נכנסין לאכול פתן בלילי שבת מאוחר הרבה הוא דכבר שעה ותרתי בלילא הוא, והיכי את אמר קודין דבריהן להיות שוין: **תיפתר.** הא דקאמר משעה שבני אדם נכנסין לאו בכל בני אדם קאמר אלא דאיכא אינשי דאכלי בהאי שעתא כגון **באילין כופרניא דקיקייא.** בלאו בני כפרים הקטנים שאין להם מלאכה כל כך ויש להן פנאי להכין סעודתן מבעוד יום: **דאורחיהון מסתלקא עד דהוא יממא.** כלומר שדרכן להסתלק ממלאכתן בעוד היום גדול וזמן התחלת סעודה שלהם מקודם הוא: **דצדי לון מיקמי חיותא.** לפי שכבר מוכן להם מקודם צרכי מזון הסעודה וממהרין לאכול ובסוף היום יכולין ליכנס לסעודתן בלילי שבת: **קודם לכן.** קודם לאת הכוכבים: **אם כן למה קורין אותה בבהכ״נ.** בעוד שהוא יום: **מתוך דבר של תורה.** ולא לאת ידי מוצת ק״ש והלכך כשיגיע זמן ק״ש צריך לחזור לקרותה לאת ידי מוצתו: **צריך לברך.** לפי שברכת המזון מן התורה דכתיב ואכלת וגו׳ וכלומר בהא פשיטא לן דאפי׳ מספק צריך שיברך: **ספק התפלל.** וכן בספק התפלל או לא פשיטא לן לאידך גיסא שלא יתפלל מספק מכיון דתפלה מדרבנן היא: **ודלא כר׳ יוחנן וכו׳.** וטעמיה לפי שאין תפלה מספקת, ולדידיה אם ספק הוא לו צריך שיתפלל שהרי אינו מפסיד בזה: **ספק קרא ספק לא קרא.** אלא הא דקמיבעיא לן אם הספק הוא בק״ש אם קלא או לא מהו שיקרא מספק, מי נימא הואיל וק״ש מדאורייתא דינה בברכת המזון או דילמא מכיון שיכול לצאת ידי חובתו בספוק ראשון לבד אינו צריך לחזור ולקרות כולה מספק: **נשמעינה מן הדא.** בריימתא דלעיל:

מהר״א פולדא

איתא חמי. קושיא היא בא מזי בא ולאה: יממה הוא ועם יציאת הכוכבים היא. לאו דווקא יממא קאמר, שהרי אחר צין השמשות הוא, כמו שמשמע בסמוך דאמר וקודם לכן לאו ספק הוא, אלא כלפי שאמר בהא דר״ש שעה ותרתי לילא הוא אמר הכא יממא הוא, כלומר אכתי אור רב על האדץ: **בשו שעה ותרתי לילא הוא.** יש מפרשים לפי שדרכן היה להתאסף ולדרוש בלילי שבתות, הכי משמע בש״ס בסמ״ק שבת (ירושלמי פ״ב ה״ח - לה.): **ואת אמרת קרובים.** בתמיה: **תפתר.** תירוצא הוא לשון פתרון, תפרש הא דר״מ דמיירי באותן כפרים קטנים שדרכיהן להתפלגן מן הבתי הכנסת לביתן בעוד שהאור רב על האדץ, לפי שהם מתיראים מחיות רעות שהורגים עליהם, באותן שיעור ר״מ, ואם כן קרובים בבריהם להיות שוין. אבל תרגומו לדא (עי׳ רש״י שמות כא יג): **איך למה קורין אותה בבית הכנסת.** שהוא קודם חצות הזה: **אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה.** ובמנחה היו קורין פרשת התמיד ואשרי ומתוך פירוש ר״ת (בבגלי ב. תוד״ה מאימתי) משמע שעל תפילת המנחה קאמר, שהיו קורין את שמע כמו שאנו קורין אשרי: דכתיב ואכלת ושבעת וברכת. ופסק דאורייתא לחומרא: **אל יתפלל.** דספק רבנן לחקל: **ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.** כ״ש בספק התפלל שיחזור ויתפלל, ש״מ דלא כר״י: **ספק קרא את שמע ספק לא קרא.** מהו, שצריך לקרות או לא צריך, מספקא ליה ק״ש דאורייתא או דרבנן, וקרא דבשבבך יש לחומרי בל״ת: **נישמעינה מן הדא.** דפשוט מברייתא דלעיל:

מסורת הש״ס

ג) [כעי״ז הבר מדש יד.] **ב)** ע׳ ברכות ב. ברש״י ד״ה עד סוף [וכעי״ז לקמן ה״ה - יד.] **ג)** [לקמן פ״ז ה״ל - עב: בשינוי] ברכות כא. [מת., מכילתא בא פט״ו, ילקו״ש בא רימז, עקב תתמ״ז] **ד)** לקמן פ״ד ה״ד - ב. [עי״ש] ברכות כא. **ה)** לקמן ה״ב - יא., מגו׳., נ., שבת פ״ח ה״ב - מ.; ברכות כא. [פסחים נד.; מס׳ סופרים פ״י ה״ז, תנומות מקץ יא]

עין משפט

א [מיי׳ פ״ז מהלכות תרומות הלכה כו]:

ב [מיי׳ פכ״ט מהלכות שבת הלכה יא]:

ג [מיי׳ פ״ג מהלכות תפילה הלכה ז] טוש״ע או״ח סימן לה סעיף ב:

ד [מיי׳ שם פ״ד הלכה יח עי׳ טוש״ע או״ח סימן לג סעיף ב]:

ה מיי׳ פ״ג מהלכות ברכות הלכה יד סמ״ג עשין כז טוש״ע או״ח סימן קפד סעיף ד:

ו מיי׳ פ״י מהלכות תפילה הלכה ו סמ״ג עשין יט טוש״ע או״ח סימן קז סעיף ג:

שינויי נוסחאות

א) **איתא.** בכי״ל **אתה,** ונוסף בגליון ע״א איתא׳:

ב) **שעה ותרתי.** ברש״ס שעה וחרתי עישורי:

ג) **הקורא.** ברב ניסים גאון (נ:) וברא״ש (סי׳ א) הקורא **את שמע:**

ד) **ר׳ יוסי.** בספר הגר (נ:) ר׳ יודן:

ה) **בשביל לצאת ידי חובתו.** ברא״ש (שם) ובתוס׳ (ב.) **לא להוציא את הרבים ידי חובתן.** באבודרהם (הל׳ ק״ש) **להוציא אחרים ידי חובתן.** בבעה״מ (ב. מדה״ר) **לא** בשביל וכו׳:

הגהות הגר״א

[א] דצדי לון. צ״ל דצרי להו. פי׳ שצר להם וצריכין שימור [דד״ק]:

תורה אור השלם

א) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: (דברים ח י)

ביאור הגרח״ק

ופריך **איתא חמי.** בא וראה: **יממא הוא ועם כוכביא.** מכי סליק יומא ועם צאת הכוכבים מיד הגיע שעתן לאכול בתרומה: **שעה ותרתי לילא הוא.** שעה ותרתי לאחר צאת הכוכבים הוא, שבלילי שבתות היו הכל הולכין להתפלל בבית הכנסת שהיה בשדה ועד שבאין מן השדה ונכנסין לביתם כבר שעה ותרתי בלילה הוא, והיכי אמרינן בברייתא קרובין דבריהן להיות שוין: **באילין כופרניא דקיקיא.** ר׳ חייא תני שעוריה באלו הכפרים הקטנים: **דאורחיהון וכו׳.** שמסתלקים מן הדרכים מבעוד יום מאימת חיות רעות דשכיחי במקום שאין יישוב גדול, ובלילי שבת דנקט שזמנו מוקדם מימות החול שהכל מוכן לסעודה: **דצדי לון.** כמו ראתה צודה את נפשי (שמואל-א כד יא) והיינו מפני החיות האורבות להם (רש״ס). א״נ צדי לון שממה לפניהם כדמתרגם שממה (שמות כג כט) צדיא: **הקורא קודם לכן.** הקורא ק״ש קודם צאת הכוכבים: **א״כ למה קורין אותה בביה״כ.** שהיה מנהגם להתפלל מעריב מבעוד יום וקורין ק״ש קודם תפילה: **אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך ד״ת.** לא היו קורין אותה בביהכ״נ בברכותיה. אלא ק״ש בלבד היו קורין כדי לעמוד בתפלה מתוך ד״ת, וכעין שאנו אומרים אשרי קודם תפילת המנחה: **צריך לברך.** משום דברכת המזון דאורייתא כדכתיב וכו׳ וספיקא דאורייתא לחומרא: **אל יתפלל.** ומשום דתפילה דרבנן היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.** דמתפלל אדם תפילת נדבה, ואע״ג שאם מתפלל נדבה צריך שיחדש בה דבר, כל שמתפלל לחובתו לצאת ידי ספק אינו צריך: **ובעי ספק קרא ספק לא קרא.** ק״ש מהו שיהא צריך לקרות מספק, והך מ״ד סבירא ליה דק״ש מדרבנן היא ומספק״ל אם אינו צריך לחזור ולקרות כיון דמדרבנן היא, או דילמא כיון שהיא קבלת עול מלכות שמים צריך לקרות:

[א] המורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וקודם לכן לאו ספק הוא ואת [א] אמר צריך לקרות הדא אמרה [ב] ספק קרא ספק לא קרא צריך לקרות: [ג] סימן לדבר משיצאו הכוכבים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר [א] ואנחנו עושים במלאכה וחציים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים וכתיב [ד] והיה לנו הלילה [ה] משמר והיום מלאכה: כמה כוכבים יצאו ויהא לילה. [ו] ר' פינחס בשם ר' אבא בר פפא [ז] כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה. שנים ספק והכתיב עד צאת [א] הכוכבים [ח] אלא מיעוט כוכבים שנים. קדמיא לא מתחשב. בערב שבת ראה כוכב אחד ועשה מלאכה פטור [ט] שנים מביא אשם תלוי [י] שלשה מביא חטאת. במוצאי [ב] שבת ראה כוכב אחד ועשה [כ] מלאכה מביא חטאת שנים מביא אשם תלוי שלשה פטור. ר' יוסי בר' בון בעי [ב] אין תימר שנים ספק [ז] ראה שני כוכבים בערב שבת והתרו בו ועשה מלאכה ראה שני כוכבים במוצאי שבת והתרו בו [ח] ועשה מלאכה [ט] מה נפשך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויהא חייב על האחרונים אם האחרונים לילה ויהא חייב על הראשונים. [ז] ראה שני כוכבים בערב שבת וקצר כחצי גרוגרת בשחרית וקצר כחצי גרוגרת ראה שני כוכבים במוצאי שבת וקצר כחצי גרוגרת מה נפשך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויצטרף של שחרית עם של מוצאי שבת ויהא חייב על האחרונים אם האחרונים לילה אף הראשונים לילה ויצטרף של שחרית עם של לילי שבת ויהא חייב על הראשונים. [ז] הדא דתימר באילין דלית אורחתהון מתחמיא ביממא

[ג] סימן לדבר. לשון ברייתא בבבלי (ב:) משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן סימן לדבר וכו', ופירש רש"י ואע"פ שאין רואה לדבר שהיום כלה בצאת הכוכבים, זכר לדבר שנאמר וכו'. ובבבלי (שם) נעי למה הביא פסוק שני, ומשני דאיתקריך דהוה אמינא לעולם קודם צאת הכוכבים כשהעריב השמש ליליא הוא, אלא דמתאיכין ומאחרין ועושים מלאכה בלילה משקיעת החמה עד צאת הכוכבים, ומקדימין ומסכימין קודם היום דיום לא הוי עד הנך החמה והיום מקדימים מעלות השחר דהוי נמי מהלך חמש מילין, תא שמע והיה לנו הלילה משמר והיום למלאכה, מדקאמר והיום למלאכה, אלמא האי דעביד מעלות השחר עד צאת הכוכבים יממא הוא, וזכר לדבר מיכא דכל עת מלאכה קורא הכמוב יום אבל ראיה גמורה ליכא דהא לא מיירי התם לענין קריאת שמע, עכ"ל רש"י ותוספות בבבלי: הכי גרסינן לאו מיעוט כוכבים שנים. בתמיה: רבי יוסי בר בון בעי. האי בעי לאו שאלה היא אלא אומר דבר בפשיטות. ויש כיוצא בו הרבה בירושלמי: הדא דתימא וכו'. כדאמר בבבלי פרק במה מדליקין (שבת לה:) לא כוכבים גדולים הנראים בלילה אלא ביומיים:

[ד] כוכבים כמה. [ה] כרכות כ:, מגילה כ: [בשיטתו, תוספתא פ"ג ה"ל, ילקו"ש נחמיה תתרע] [ו] שבת לה: [ז] [שבת לה: בשיטתו]

מהר"א פולדא

וקודם לכן לאו ספק הוא. ספק לילה ספק יום שהוא בין השמשות, ותנינן דלא יצא וצריך לחזור ולקרות, ה"ה בספק קרא וספק לא קרא צריך לקרות: סימן לדבר. ברייתא היא, וקאמרה סימן לדבר לקרות ק"ש, משילאו הכוכבים אמר לילה הוא: שאין ראיה לדבר. פירשו בתוס' בפרק שני דמגילה (כ: ד"ה והיום) דלענין שאר מצות לאיתה גמורה היא, אבל לענין ק"ש כמיבר בשבת, ואומר זמן מיגו זמן שכיבה לכל אדם מיגו אלא זכר בעלמא. וכ"ש זה שמעא בסוף הסוגיא דלא מתלק בהכי ועל כרחך פליגי אהדדי, והא דקאמר שאין רואים לדבר קאי לכל המצות, ומשום הי"ל דלאו דינא אמר קרא, דלענין דינא אפשר משאקצע החמה הוה לילה, וכן בשחרית עד הנץ החמה לילה הוא: שנים ספק לילה. ספק יום, והייגו בין השמשות משילא בוכב שני עד שילא בוכב שלישי: והכתיב עד צאת הכוכבים מיעוט כוכבים שנים הם. משמע משילא בוכב שני לילה הוא ולא בין השמשות, וא"נ אלא: קדמיא לא מתחשב. בוכב ראשון לא אתקרוביס הוא דאמר עד צאת הכוכבים, שהראשון אבמי יום גמור הוא, והשני ע"כ אבא בוכב לא אקרא כדי שלא נטעה לומר בוכב אחד. והא דלא מיתי שלא נטעה לומר על השנים הראשונים קאמר, דהבדר ידוע שבשילא הראשון אבמי יום גמור הוא ולא טעו ביה אינשי: בערב שבת כו'. אסוקי מילתיה דר' פנחס הוא: פטור. שיום הוא: אשם תלוי. הבא על הספק: חטאת. על שגגתו: חטאת. שהוא ולילי יום ואבא הוא: שלשה פטור. שהוא ולילי לילה ואזל הוא: אין תימר. אם תמצא לומר: מה נפשך. כמו אמה נפשך: ויהא חייב על האחרונים. ומיירי דעביד ליה כל זמן בין השמשות, דליבא לספוקי בתחילתו לראשון ולאחרון בסופו, שהרי בין השמשות מספקינן נמי בתחילה ובאמצע יום ובאמצע לילה כדאמר ברייתא בפרק במה מדליקין (שבת לה:), ואינו חייב אלא באשם תלוי: הדא דתימר. הא דאמר אמר שמעריבין בבוכבים לידע אימתי לילה, בשאינן בוכבים שדרכיהון שלא להתראות ביום, שאינן בוכבים גדולים כל כך שאינן דרכיהון להתראות אפילו ביום, אלא בבינונים משעריבין, ולא בקטנים ג"כ, שהן אינן נראין עד זמן רב בלילה:

וקודם לכן לאו ספק הוא. דבשקיע בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא ובדלקמן, ואם לילה הוא אין צריך לקרות ואם יום הוא צריך לחזור ולקרות, ואפילו הכי אמרינן דלא יצא וצריך לחזור ולקרות. ואם תאמר מאי שנא דגבי ברכת המזון פשיטא ליה, וגבי ק"ש מיבעיא ליה. וי"ל משום דרב יהודה ור' אלעזר פליגי בפרק מי שמתו בגמ' דילן (כא.) מי ק"ש דאורייתא אי הדא מיגייהו דזיל הכא ליכא שיעורא, דכי מקרפא לה בהאי תאי גרוגרת של ע"ש אמרינן שמא יום הוא ואי מקרפא לה בהאי של מ"ש אמרינן שמא לילה הוא, או דילמא דהואיל ומכל מקום איכא שיעור חיובא הכא בלילה דממה נפשך אם בהאי מקטרף אם בהאי מקטרף מיחייב הוא*: מה נפשך וכו'. כלומר דהדר פשיטא ליה לאוף הכא מיחייב ממנ"פ דאם זה יום וכו' וא"כ לעולם איכא לירופא לחיובא וכגון דעשה בשתיהן בתחילת בין השמשות אם בסופו דהכא לא שייך לומר שעשה כל בין השמשות: הדא דתימר. והא דמשעריגן בהכוכבים כדאמר לעיל דוקא בלילין כוכבים שאין דרכן להתראות ביום אבל בלילי שדרכן להיות נראין ביום לא משעריגן בהון כלל:

ר"ש סירילאו

וקודם לכן לאו ספק הוא. דבשקיע בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא ומעיטו ומיעטו שעיריש שנים, כדתניא בפרק שני שעיריי (יומא פב:): ומשני קדמאה לא מתחשב. כלומר לעולם תרי מינהו, וכי מני קרא לא מני בראשון, דראשון ולילי ביממא מיתחזי, אלא בתרי של אחריו דגרמי לילא: והתרו בו ועשה מלאכה. שלימה כשיעורה, וכן למולאי שבת. וכגון שברגע שעשה מלאכה בליל שבת עשה ג"כ במוצאי שבת: מה נפשך. חייב סקילה, ואם בשוגג חייב חטאת. ואיתיה בגמרא דילן פרק במה מדליקין (שבת לה:) וקסבר ממ"ד התראה ספק שמה התראה: וקצר כחצי גרוגרת. ושיעור קליפה כגרוגרת כשהוא אוכלי אדם. (וכן סוגיין בפרק הבונה כדתנן (שבת קה.) אחת שחרית ואחת בין הערבים מצטרפין, פליגתא דרבן גמליאל ורבנן והיינו בין ידיעה בינתים) [וכן סוגיין כרבן גמליאל בסוף פרק הבונה דתנן (שם) אחת שחרית ואחת בין הערבים מצטרפין וכו' לרבן גמליאל, ולרבנן היא תשיבה ידיעה בינתים*]: באילין דלית אורחתהון מתחמיין ביממא. דבכוכבים ביומיים הוא דמשעריגן בין השמשות שלשה ולילי לילה, ובגדולים אפילו שלשה הוי יום:

[א] המורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וקודם לכן לאו ספק הוא ואת אמר צריך לקרות הדא אמרה ספק קרא ספק לא קרא צריך לקרות: סימן לדבר וכו'. כמו גופה, הא דתנינן בתוספתא דלעיל ומסיים שם ואע"פ שאין ראיה לדבר וכו' משום דקרא לאו לענין ק"ש משמעי: והכתיב עד צאת הכוכבים ולא מיעוט כוכבים שנים. בתמיה כלומר והלא מיעוטו כוכבים אינו אלא שנים וקרי להו לילה והיכי קאמרת דשמש ספק: קדמייא לא מתחשב. הכוכב הראשון שהוא ולילי יום לא קמשיב ליה, ועד שאת הכוכבים דקאמר אשנים האתקרויים הוא דקאי: אין תימר שנים ספק. א"כ מעתה תיכא למיגני בראה ג' כוכבים בע"ש והתרו בו מספק אל תעשה מלאכה שמא לילה הוא ועשה מלאכה, ושוב ראה ג' כוכבים בע"ש והתרו בו מספק שמא יום הוא ועשה מלאכה, מהו אם להתראת ספק הוא או לא: מה נפשך. כלומר הש"ס פשיט ליה דלאו להתראת ספק מתסגינן לה, דאם הראשונים יום הן וכו' וממ"נ חייב הוא או על המלאכה שעשה בע"ש או על שעשה בש"ש וכגון שעשה מלאכה כל בין השמשות בשמיכן: ראה שני כוכבים בע"ש. זו בעיא אחריתא וכדרך אל"ל מתפרשא, דאם"ל בהאי קדמיתא מתחייב ממה נפשך מכיון דבכל חדא וחדא שיעור מלאכה הוא דעביד ואם זה יום וכו' מיהו לענין לירוף קמבעיא לן, אם בין השמשות של ע"ש קצר כחצי גרוגרת וחזר וקצר באותו העלם בשחרית בשתי גרוגרת וחזר וקצר כחצי גרוגרת באותו העלם בש"ש מהו, מי אמרינן מכיון דבכל בין השמשות לא עשה אלא כחצי שיעור לא מצרפינן חצי גרוגרת של שחרית בהדי כל חדא מיניהו דזיל הכא ליכא שיעורא, דכי מצרפא לה בהדי חצי גרוגרת של ע"ש אמרינן שמא יום הוא ואי מצרפא לה בהדי של מ"ש אמרינן שמא לילה הוא, או דילמא דהואיל ומכל מקום איכא שיעור חיובא הכא בלילה דממה נפשך אם בהאי מצטרף אם בהאי מצטרף מיחייב הוא*: מה נפשך וכו'. כלומר דהדר פשיט ליה לאוף הכא מיחייב ממנ"פ דאם זה יום וכו' וא"כ לעולם איכא לירופא לחיובא וכגון דעשה בשתיהן בתחילת בין השמשות אם בסופו דהכא לא שייך לומר שעשה כל בין השמשות: הדא דתימר. והא דמשעריגן בהכוכבים כדאמר לעיל דוקא באילין כוכבים שאין דרכן להתראות ביום אבל באלו שדרכן להיות נראין ביום לא משעריגן בהון כלל:

ר"ש סירילאו

וקודם לכן לאו ספק הוא. דבשקיע בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא ומעיטו ומיעטו שעיריש שנים, כדתניא בפרק שני שעיריי (יומא פב:): ומשני קדמאה לא מתחשב. כלומר לעולם תרי מינהו, וכי מני קרא לא מני בראשון, דראשון ולילי ביממא מיתחזי, אלא בתרי של אחריו דגרמי לילא: והתרו בו ועשה מלאכה. שלימה כשיעורה, וכן למולאי שבת. וכגון שברגע שעשה מלאכה בליל שבת עשה ג"כ במוצאי שבת: מה נפשך. חייב סקילה, ואם בשוגג חייב חטאת. ואיתיה בגמרא דילן פרק במה מדליקין (שבת לה:) וקסבר ממ"ד התראה ספק שמה התראה: וקצר כחצי גרוגרת. ושיעור קליפה כגרוגרת כשהוא אוכלי אדם. (וכן סוגיין בפרק הבונה כדתנן (שבת קה.) אחת שחרית ואחת בין הערבים מצטרפין, פליגתא דרבן גמליאל ורבנן והיינו בין ידיעה בינתים) [וכן סוגיין כרבן גמליאל בסוף פרק הבונה דתנן (שם) אחת שחרית ואחת בין הערבים מצטרפין וכו' לרבן גמליאל, ולרבנן היא תשיבה ידיעה בינתים*]: באילין דלית אורחתהון מתחמיין ביממא. דבכוכבים ביומיים הוא דמשעריגן בין השמשות שלשה ולילי לילה, ובגדולים אפילו שלשה הוי יום:

עין משפט

א [מיי' פ"ג מהלכות תפילה הלכה ז טוש"ע או"ח סימן רלה סעיף ג]:
ב מיי' פ"ג מהלכות קריאת שמע הלכה יג סמ"ג עשין יט טוש"ע או"ח סימן סז סעיף ג:
ג מיי' פ"ה מהלכות שבת הלכה ד וש"ז מהלכות תרומות הלכה ב טוש"ע או"ח סימן רלה סעיף ג:
ד [מיי' פ"ח מהלכות שגגות הלכה ב ועיין בלח"מ]:
ה ו [מיי' פ"ה מהלכות שבת הלכה ד]:
ז [מיי' שם וש"ז מהלכות תרומות הלכה ב טוש"ע או"ח סימן רלה סעיף ג]:

שינויי נוסחאות

א] אמר. בד"א ודפ"ר אמרת:
ב] משמר והיום מלאכה. כ"ה במקרא בכי"ל ובדש"ס. בכי"ל הגיה למשמר והיום למלאכה, ואחריו בדפוסים:
ג] ר' פינחס. בדשב"א (נ.) ר' מנחם:
ד] אלא מיעוט. בדש"ס לאו מיעוט. ועיין במפרשים כאן:
ה] ועשה מלאכה. בדש"ס ועשה מלאכה חייב:
ו] ראה. בש"ג אלא ראה:

הגהות הגר"א

[א] הכוכבים אלא מיעוט. צ"ל הכוכבים ומיעוט, ותיבת אלא נמחק [וד"ל]:
[ב] אין תימר. נמחק [וד"ל]:

תורה אור השלם

א) וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְّלָאכָה וְחֲצָיָם מַחֲזִיקִים הָרְמָחִים מַעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים:
(נחמיה ד טו)

ב) גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה: (נחמיה ד טו)

הגהות וציונים

א. עיי"ש דתרי לישני דרבינו הם הפלוגתא דרש"י שם ד"ה בין הערבים ותוס' ד"ה לרבנן:

ביאור הגרח"ק

וקודם לכן לאו ספק הוא. דהא קודם צאת הכוכבים בין השמשות הוא ספק יום ספק לילה: צריך לקרות. לחזור ולקרות: סימן לדבר. תוספתא היא וקאי אשיעורא דמתני': אע"פ שאין ראיה לדבר. דהא לא מיירי התם לענין ק"ש אלא לענין לילה, וק"ש תליא בזמן שכיבה ולא בלילה: וכתיב וכו' והיום למלאכה. אלמא מעלות השחר עד צאת הכוכבים יממא הוא: כוכב א' ודאי יום. נראה כוכב א' ברקיע: ומתמה שנים ספק והכתיב עד צאת הכוכבים. ומעוט כוכבים שנים משמע שיצאו ב' כוכבים לילה הוא כבר: אלא מעוט כוכבים שנים קדמיא לא מתחשב. אלא לעולם הא דאמר עד צאת הכוכבים שנים קאמר דמעוט כוכבים שנים, אלא דכוכב ראשון לא קחשיב שהוא ודאי יום ומשיצאו עוד שנים אחרים הוה לילה: בע"ש וכו' דהא כוכב א' ודאי יום: שנים מביא אשם תלוי. דשנים ספק הוא וספק עשה מלאכה בשבת: שלשה. שהוא ודאי לילה מביא חטאת: מה נפשך. יהא חייב סקילה: אם הראשונים יום הן. אם תאמר על הראשונים, פי' על של ע"ש לא ליחייב סקילה משום דיום הוא, א"כ אף האחרונים לא ליחייב משום אחרונים, ואם תאמר האחרונים לילה ולא ליחייב על האחרונים א"כ אף הראשונים לילה וליחייב משום ראשונים, ובשוגג נמי לא יביא על כל מלאכה אשם תלוי אלא יביא חטאת אחת: וקצר כחצי גרוגרת. ואינו חייב אלא אם קצר גרוגרת שזה שעור מלאכה, אלא שקצר גם חצי גרוגרת בשחרית, והשתא ממ"נ יהא חייב חטאת משום דליצטרף של שחרית או עם של ע"ש או עם של מוצ"ש: הדא דתימר. דשלשה כוכבים לילה: באילין דלית אורחתהון וכו'. באלו הכוכבים שאינן דרכן להראות ביום: